

УДК 94(477.8)“1918/1920”:332.2.021.8

Маріанна Гладун

ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ ЗОУНР

У статті досліджено економічну ситуацію в селі у період існування державних утворень ЗУНР та ЗОУНР. Представлено обговорення на держаних нарадах проектів земельної реформи. Проаналізовано проекти аграрної реформи, створені українськими політичними діячами. Розкрито основні напрямки аграрної політики та показано прийнятий закон земельної реформи.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка, Українська Народна Республіка, Західна Область Української Народної Республіки, УНРада, земельна реформа.

Актуальним залишається питання земельних відносин у західноукраїнських землях в період національно-визвольних змагань, оскільки одним із найважливіших причини розпаду колишньої системи аграрних відносин була проблема землеволодіння та користування землею. Поміщикам і церкві належали половина орних земель та пасовищ, більша частина лісів та водойм. Малоземельними та безземельними були понад дві третини селянських господарств. Селянство боролось за переділ землі, ліквідацію поміщицького землеволодіння. Тому проблема земельної реформи завжди була гострим питанням в західноукраїнських землях.

У цьому дослідженні ставиться мета дослідити ситуацію в сільському господарстві в період існування державних утворень ЗУНР та ЗОУНР. Розкрити обговорення українськими політичними діячами проектів земельної реформи, показати ухвалений законопроект аграрної реформи ЗОУНР.

Об'єктом дослідження є проекти земельної реформи українських діячів часу існування ЗОУНР.

Предметом дослідження є особливості аграрної реформи ЗОУНР.

Створення, розвиток та організацію ЗУНР досліджували такі сучасні українські дослідники, як С. Макарчук [1–2] М. Литвин, К. Науменко [3], які проаналізували політичні, ідеологічні витоки створення держави та подальші події, пов'язані зі збройною боротьбою за новостворену ЗУНР, показали економічну і політичну ситуацію в ЗУНР причини об'єднання з УНР та поразку державотворчих спроб українських політиків. І. Лісна дослідила чітку структуру державних органів ЗУНР та їх функціонування, розкрила політичне та економічне становище торкнулася питань земельної реформи [4]. Проблематикою вирішення аграрного питання в ЗУНР займалися О. Павлишин [5], В. Малкін [6].

Джерельну базу статті складають матеріали Центрального державного історичного архіву у м. Львові [7; 12–14] та Державного архіву Львівської області [8; 16].

Українська парламентарна репрезентація (УПР) 10 жовтня 1918 р. зібралась на нараду разом з представниками палати панів, верхньої палати австрійського парламенту, і буковинськими депутатами у Відні. На цих зборах поставлено питання про самовизначення українського народу. В цісарському маніфесті від 16 жовтня 1918 р. наголошувалося на тому, що: "Австрія волею своїх народів має стати союзною державою, в якій кожне плем'я області, яку заселює, творить свій власний державний організм" [1, с. 42].

До Львова 18 жовтня 1918 р. прибули українські депутати обох палат австрійського парламенту від Галичини і Буковини, українські депутати обох крайових сеймів та по три представники від національно-демократичної, християнсько-соціальної, радикальної та соціал-демократичної політичних партій. Зібрання проходило у залі "Української бесіди" Народного дому. Воно уконституювало себе як Українську національну раду (УНРаду) "тієї частини українського народу, що живе в Австро-Угорській монархії, на цілій його етнографічній території" [1, с. 43]. УНРада взяла на себе зобов'язання про втілення у життя права українців на самовизначення. Головою УНРади, згідно зі статутом, оголошувався голова УПР Є. Петрушевич. Наступного дня, 19 жовтня 1918 р. опубліковано "Прокламацію УНРади", у якій зокрема наголошувалося на тому, що: "Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, Північно-Західна Буковина з містами Чернівці, Стrohинець і Серет та українська полосу Північно-Східної Угорщини – творять одноцінну українську територію. ... Ця українська територія уконституюється оцим як Українська Держава" [1, с. 43].

Своє право на західноукраїнські землі потрібно було відстояти у боротьбі з поляками. Перемогу українського повстання засвідчив вивішений групою українських вояків на чолі з Зеноном Русиним за дорученням Д. Вітовського синьо-жовтий прапор на Ратуші м. Львова [1, с. 52]. Перемогу декларувала відозва УНРади 1 листопада 1918 р "З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла владу в столиці місті Львові і на цілій території Української Держави" [1,

с. 53]. УНР рада зверталась до української громадськості і організацій на місцях, по містах, повітах і селах із закликом "обняти всі державні краєві і громадські уряди і в імені Української Національної Ради виконувати владу" [1, с. 54]. У більшості повітів з 31 жовтня на 1 листопада передано владу відповідно до наказу Центрального Військового комітету (ЦВК). Воєнні дії з поляками за територію Східної Галичини продовжувались. У цій боротьбі потрібен був політичний союзник та військова і продовольча допомога населенню.

УНРада 3 січня 1919 р. у Станиславові одноголосно ухвалила з'єднання ЗУНР з Українською Народною Республікою в одну суверенну Республіку, затвердивши "Передвступний договір" 1 грудня 1918 р і доручила державному секретареві "негайно розпочати переговори з Київським правлінням про договір злуки". Одночасно Л. Цегельському доручалось при відвіданні Києва добитись, щоб Директорія УНР надіслала в ЗУНР "муку, цукор..." [1, с. 66].

У відповідь Директорія прийняла універсал УНР, вітала "історичний крок західних братів наших..., ухвалила тую злуку прийняти" [1, с. 66].

Національна Рада і Державний Секретаріат визначили делегацію у складі 65 членів. На Софіївському майдані у Києві 22 січня 1919 р перед масовим зібранням декларовано злуку. Ухвалу Національної Ради ЗУНР 3 січня 1919 р. зачитав від західноукраїнської делегації Л. Цегельський, універсал Директорії – Ф. Швець. Урочисте проголошення злуки завершилось молебнем. Після цього відбувався військовий парад [1, с. 67]. ЗУНР отримала назву "Західна Область Української Народної Республіки" (ЗОУНР). Склад і програма нового уряду обговорено і ухвалено на сесії УНРади 4 лютого: головою, президентом уряду, секретарем фінансів, торгівлі та промисловості став Сидір Голубович, закордонних справ – Василь Панейко, внутрішніх справ – Іван Макух, військових справ – Дмитро Вітовський, юстиції – Осип Бурчинський, освіти і віросповідання – Агенор Артимович, шляхів сполучення, пошти, телеграфу – Іван Мирон, земельних питань – Михайло Мартинець, громадських питань – Мар'ян Козаневич [9, с. 170].

Після встановлення української влади у Східній Галичині тимчасовий парламент – УНРада 5 листопада 1918 р. оголосила: "Український парламент, що вибереться і збереться зараз, як тільки край успокоїться, переведе справедливую земельну реформу, силою котрої земля великих земельних дібр перейде на власність малоземельних і безземельних" [10, с. 336].

Перша світова війна та події національно-визвольного руху призвели до розрухи економіки на території західноукраїнських земель. У результаті воєнних дій, мобілізації робітників та селян до армії, багато підприємств припинило свою роботу, поля були незасіяні та необроблені. У результаті військових дій у Галичині зруйновано понад 40 % господарських і житлових будівель [11, с.135], тисячі будинків і споруд фабрик і заводів, втратили помешкання сотні тисяч осіб, які переносили холеру, тиф та інші хвороби. Деякі містечка та села, розташовані в зонах ведення боїв, були зруйновані майже повністю: Броди, Вишневіч, Яловець, Монастирськ. На 80–90 % зруйновано війною прикарпатські міста і містечка – Надвірна, Журавно, Гвоздець, Галич, Тлумач, Богородчани, Десятин. На 60–90 % – Миколаїв, Розділ, Букачівці, Нижнів, Городенку. 50 % приміщень зруйновано у Скольому, Болахові, Печеніжені. Повністю спалено Немирів, Магерів, Любін, Королівець. Богородчанський староста повідомляв про те, що більше всього потерпіло місто Солотвино: із 700 будинків залишилось 200 і ті зруйновані, 300 представляють собою одну велику руїну... із 4 500 людей в місті було близько 430 душ. В селі Горохоліно згоріло 500 хат, Порогах – 300, Жураках – 100, Виживці – 120, Ляхівці – 80, Яблунці – 70. Великі втрати були нанесені шахтам в Биткові і Дзвинече. Близько 1 000 приміщень згоріло в Станіславові [2, с. 64].

Значної матеріальної шкоди нанесено війною у західних повітах Волині, зокрема знищено 246547 будівель, у тому числі у Ковельському повіті – 51145 (у середньому більше 1 будинку на кожне господарство), у Дубнівському – 41842, Луцькому – 46841, Горохівському – 30 551, Рівенському – 1730 будинків, 3627 господарських будівель, 16 шкіл, 3 костели, 7 громадських споруд. Усього 5356 об'єктів [2, с. 64].

При Галицькому намісництві у 1917 році утворено крайовий центр господарської відбудови. Він асигнував понад 1,6 млн крон для відбудови господарства та 351 магнатських садиб [4, с. 27.] У відбудові економіки брали участь такі господарські організації Галичини, як крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові як основна установа з постачання продуктів харчування населенню, крайовий союз збуту худоби у Львові для участі в акціях репарації та закупівлі худоби, крайовий союз господарських торговельних спілок у Львові, "Народна торгівля" у Львові, Крайовий союз господарсько-молочарський у Стрию [12, арк. 2].

Приватні підприємства перебували лише під контролем держави. Були взяті на облік усі державні й приватні запаси будівельних матеріалів, налагоджено виробництво цегли, заготівля лісу, щоб з початком весни приступити до відбудови, розпочато ремонт шосейних і залізничних шляхів, мостів тощо. У повітах утворені "технічні уряди", що підпорядковувалися Державному

секретаріату громадських робіт і безпосередньо займалися усіма питаннями економічного будівництва. При них діяли так звані "будівельні експозитури". Державний секретаріат також підпорядковував усі державні ліси, контролюючи заготівлю лісу, за вирубку якого у приватних власників, держава платила їм відшкодування. Ліс під забудову сім'ям військовослужбовців і бідноті відпускався безкоштовно [4, с. 54].

Генеральна дерекція відбудови при міністерстві громадських робіт видрукувала статистичні дані за період діяльності до кінця 1922 року. Офіційні дані станом на 1 січня 1923 р. показували, що у Львівському воєводстві за час війни знищено 150 255 будинків, а відбудовано 108142; в Станіславівському воєводстві – 128782 будинків, відбудовано – 65329, Тернопільському – 231 574, відбудовано – 114697, на Волині – 202195, відбудовано – 111278 будинків [13, с. 2].

Сільське господарство було підірвано війною. Значна частина земель через нестачу робочих рук і посівного матеріалу лишалась необробленою. Як повідомляв староста Кам'яно-Струмилівського повіту, восени 1914 року "лишилися незасіяними поля найбільш жителів, чоловіки яких перебувають в австрійській діючій армії, або ж які лишилися без робочої худоби..., коні і рогата худоба була в незначній кількості, бо багато коней у населення безплатно – під квитанції взято австрійськими властями під час мобілізації" [14, арк. 111]. У Рогатинському повіті було близько 20 тисяч моргів не оброблено і не засіяної землі. У інших повітах спостерігались різке скорочення посівних площ [15, арк. 7].

Населення голодувало через недостачу харчів, були випадки голодної смерті, епідемій [16, арк. 7; 17, с. 40–46].

Наслідки нищення, руйнувань та розрухи, спричинені Першою світовою війною та національно-визвольною боротьбою, призвели до незадоволення серед населення республіки. Населення висловлювало незадоволення затягуванням аграрної реформи та проведенням інших соціальних заходів. Складність ситуації усвідомлювало й керівництво ЗУНР. М.Лозинський на засіданні УНРади 1 квітня 1919 р. підкреслював: "Незадоволення в краю є спричинене об'єктивними причинами (війна, голод). Обов'язком політичного провідника є, хоч би коштом своєї популярності, вияснювати народові положення та гасити незадоволення" [18, с. 72].

Весною 1919 р. у Галичині відбувся широкий вічевий рух. Велелюдні віча відбулися у Бережанах, Бурштині, Калуші, Коломиї, Чорткові, Рогатині та інших населених пунктах краю. У неділю, 4 травня 1919 р., у Рогатині відбулося віче, на яке зійшлося більше 5 тис. жителів повіту. Відкрив віче С.Городецький. К. Левицький охарактеризував політичне становище республіки, закликав до солідарності й спільних дій супроти ворога. Від імені УГА на вічі виступив представник Начальної команди сотник Мечник. Активними на вічі були селяни, які схвалювали у своїх виступах діяльність уряду, однак вимагали якнайшвидшого впровадження земельного закону, зміцнення внутрішнього і зовнішнього фронту [18, с. 74]. 30 березня 1919 р. у Станиславові відбувся з'їзд робітничо-селянських союзів, на якому гостро поставлено питання про землю, тривалість робочого дня тощо [3, с. 56].

Державний Секретаріат ЗУНР вжив конкретних заходів щодо надання матеріальної допомоги населенню республіки. Всі державні органи республіки мали вирішувати цю проблему. Утворений центральною владою Українську продовольчу структуру 14–21 листопада 1918 р. [19, с. 219] був прирівняний у правах до Державного Секретаріату. Очолював його Степан Федак. Після реорганізації у січні 1919 року, продовольча структура увійшла як окремий відділ до складу Державного Секретаріату внутрішніх справ. У повітах їй підлягали повітові продовольчі управи, створені, за вказівкою УНРади вже у перші дні взяття влади [4, с. 54]. Він також розпорядився утворити у кожному повіті, на основі філій господарського товариства "Сільський господар", продовольчі управи із залученням до них представників національних меншин пропорційно до кількості населення. Міська продовольча рада Станиславова була сформована з шести українців і шести поляків та євреїв. Міжнаціональну продовольчу структуру створено у Заліщиках. Продовольча рада утворилася на пропорційній основі, до складу якої входили семеро українців, троє поляків та євреїв – у Жовкві [19, с. 219].

Передусім було взято на облік усі склади і запаси продовольчих товарів і товарів першої необхідності, їх оголошено власністю держави. Приватним власникам за них виплачувалась компенсація. Відкрито державні крамниці, через які населенню продавалося продовольство і промислові товари. Правда, їх вистачало ненадовго, бо запаси були незначними. Уже взимку почала даватися взнаки нестача продуктів харчування, особливо борошна, картоплі, цукру. Продовольча ситуація різко ускладнилась тим, що через Галичину проходила значна кількість колишніх військовополонених, які у зв'язку з закінченням війни їхали додому, з заходу на схід і навпаки. Це був нескінчений потік десятків тисяч осіб, яких, голодних і виснажених, треба було хоча б нагодувати [4, с. 54]. На засіданні Ради державних секретарів схвалено виділити на закупівлю

зерна для найбільшого населення, знищених війною громадян 10 млн гривень (грн.). Наприклад для мешканців Рогатинського повіту виділялося 300 тис. грн. [18, с. 73]. Продовольчий відділ при Державному Секретаріаті внутрішніх справ за рахунок державних субсидій виділив 5 млн грн. для закупівлі картоплі і безкоштовного її розподілу серед убогого населення. Так, Коцан Микола, житель Рогатинського повіту одержав 25 тис. грн. для закупівлі 5 відер картоплі [18, с. 73].

У січні 1919 р. український уповноважений у продовольчих питаннях передав Польській робітничій раді 415 буханців хліба для роздачі найбільшим сім'ям. Їх поділили між 265 польськими родинами по 1–3 буханці у залежності від кількості членів родини. Подібним чином 21 і 22 січня між 190 біднішими родинами розділили 3 т кукурудзи [19, с. 220].

У селах Тисовському округу в Закарпатті у березні 1920 р. значна кількість населення голодувала: у селі Корівка голодувало 520 осіб, Лужанка – 159, Буча – 235, Зміївка – 201, Іванівка – 321, Добросілля – 540, Четове – 295, Квасове – 695, Мужієве – 672, Боржава – 395, Оросієве – 436, Нижні Ремети – 385, Нове Село – 708, Верхні Ремети – 201, Блажівце – 229, Дідове – 169, Мала Бігань – 190, Хомок – 38, Велика Бігань – 241, Бодолів – 401, Грабарів – 134, Мочола – 202, Геча – 208, Чома – 354, Гать – 1352, Мале Гутове – 218, Велике Гутове – 185, Береги – 981, Вари – 1507. Загальна кількість голодуючих цього округу становила 12964 осіб [17, с. 223–224]. Цікава ситуація склалась з 37 вагонами кукурудзи у Закарпатті, про яку дізнаємось з донесення уповноваженого міністерства громадського постачання в м. Берегове: "...Села Ільницю і Осій, цікавить справа з 37 вагонами кукурудзи. З огляду на це усне розпорядження, прийняте через старшого лейтенанта д-ра Гергеля, повідомляю, що сс. Ільниця і Осій через тамошнє товариство закупили 37 вагонів кукурудзи. Борошно, яке відпускали органи місцевої влади голодуючим..." [17, с. 40–46].

Українська адміністрація не змінювала систему власності, зокрема у володінні нерухомістю. Запропонована резолюція УНРаді на перших засіданнях у Станиславові 2–4 січня 1919 р. [5, с. 170]. Сесія ухвалила до початку її реалізації передати безземельним селянам на правах оренди частини двірських обшарів. Це свідчило про повагу депутатів до права власності й несприйняття ними революційних експропріацій. Однак факти мародерства були присутні [19, с. 222].

18 січня 1919 р. Державний Секретаріат внутрішніх справ видав розпорядок (Ч. 72), яким наказував ужити всіх заходів, "щоб весняні роботи не заскочили нас непередбаченими". У обіжнику Державного Секретаріату земельних справ до усіх повітових комісарів щодо весняних засівів відзначалося, що двірські обшари й надалі залишаються у власників, а селяни можуть винаймати землю в дідичів. Окружна військова команда у Коломиї, на підставі наказу Державного секретаріату військових справ, від 19 лютого 1919 р. (Ч. 2638/ гв.) закликала усіх дідичів упродовж 14 днів повернутися до своїх господарств. Непідпорядкування каралося секвестрацією (конфіскацією) майна [5, с. 178].

Обшуки та грабунки поміщицьких маєтків зафіксувала польська місія Червоного Хреста. Якою була реальна кількість таких акцій на території ЗУНР невідомо. Однак, варто відзначити, що у грудні 1918 р. стихійні антипоміщицькі виступи селян відбулися на колишніх підавстрійських територіях Польщі, зокрема грабунки маєтків і спроби поділу землі мали місце в Рівненському й Тарнобжезькому повітах [19, с. 222].

Українська влада обійняла адміністрацію тих фільварків, власники яких були відсутніми. Ставлення до поміщицьких маєтків не було однаковим, що можна простежити на прикладі поміщицького маєтку в Гошанах Рудківського повіту. На початку листопада 1918 р. кур'єр УНРаді, теолог Василь Добровольський повідомляв з Рудок: "В повіті спокій, лиш у селі Гошанах у дідича Янка знайдено зброю і амуніцію, яку жандармерія з Хишевич зконфіскувала. Дідич Янко втік до Самбора, полишаючи двір на двох жінок, яким не заплачено. Вони по його втечі з полоненими італійцями кинулись грабувати двір. Однак повітовій владі удалось в час здержати ексцеси. Обійшлося без більшої шкоди. Про удержання порядку стараються самі селяни" [8, арк. 12]. Комісаріат під час передачі майна ухвалив рішення про користування маєтком Францові Фрайсу [8, арк. 15].

У такій складній ситуації питання земельної реформи стояло дуже гостро. Практично однією з причин революційних подій саме була земля та питання, хто нею володітиме.

Під час революції серед селян була найпопулярніша ідея поділу панської землі. У розбудові національної держави, земельна реформа належала до найважливіших проблем керівництва ЗУНР.

Аграрна реформа мала бути однаковою для усієї України, бо її ухвалили Установчі збори соборної України у Києві, після затвердження 3 січня 1919 р. ухвали про Злуку з УНР [5, с. 170].

Земельний закон УНР був прийнятий Директорією 8 січня 1919 р. [20, с. 413–417].

Цей закон скасовував приватну власність на землю й обмежував індивідуальні наділи до 15 десятин (30 моргів) та був виданий під час більшовицького наступу. Делегати УНРаді, які прибули

до Києва ухвалити Акт злуки, закон оцінили негативно. Один із них, галицький селянин, так охарактеризував закон: "Панове, ви хочете соціалізації, комуни? Це не українські слова, і я їх не розумію. Але "коммуна" значить по-українськи не інакше, а так: "Кому – на, а нам нема!" [5, с. 171].

30 січня 1919 р. у Державному секретаріаті земельних справ під керівництвом Г. Мартинця відбулася нарада правників ЗОУНР щодо земельної реформи за участю: Л. Бачинського, О. Бурачинського, С. Витвицького, С. Даниловича, І. Макуха, Р. Перфецького, С. Стебельського, Р. Стельмахіва. Предметом дискусії стало питання: чи земельний закон Директорії обов'язковий і для Галичини? Нарада визнала, що земельне питання належить до першочергових. Л. Бачинський на засіданні УНРади стверджував, що закон Директорії не обов'язковий для ЗОУНР, позаяк виданий перед офіційною злукою, оголошеною на Трудовому Конгресі. Відтак УНРада приступила до підготовки окремого аграрного законодавства для ЗОУНР [5, с. 171].

10 лютого 1919 р. за пропозицією С. Онишкевича склад земельної комісії було розширено до 25 осіб (14 селян, 5 правників, 3 священики, 2 вчителі та 1 інженер). Тоді ж головою земельної комісії замість І. Макуха обрано Л. Бачинського. Одночасно ухвалено, що комісія проводитиме наради постійно [5, с. 172].

Були різні проекти земельної реформи. Один з яких пропонував Л. Бачинський [7, с. 22–23]. Аргументуючи необхідність передати землю у приватну власність з правом спадковості, він вказував на непевність військово-політичного становища ЗОУНР. За умов загрози окупації галицьких земель поляками, росіянами, румунами чи угорцями питання, у чиїх руках опиниться державна власність, ставало проблематичним. Автор проекту заперечував проти передачі землі у спільне володіння громадам, стверджуючи, що через притаманний галицькому селянству індивідуалізм такі господарства будуть занедбані. Окрім Л. Бачинського цей законопроект обговорили й підписали ще 10 депутатів [5, с. 173].

Цікаві думки, висловлені у проекті діяча УНРади Романа Перфецького. У його проекті земельної реформи присутні такі положення: "Вивласнена від власника земля в просторі до 400 гектарів переходить до народного земельного фонду за викупом, а повисше 400 гектарів без викупу. Лише церковні землі переходять до народного земельного фонду без огляду на їх простір, за викупом, однак ся ціна викупу впливає до обласного державного релігійного фонду. Наділені ріллями платять за одержану землю її пересічну передвоєнну вартість в дні 1 липня 1914 р., повисшену о 25%, а ся надвижка і ціни за землю призначені на кошти покриття переведення земельної реформи і сплати решту довгів вивласненої землі" [7, с. 24–25].

Проект С. Даниловича "передбачав передачу земель великої власності в "народний земельний фонд" для колективного господарювання... [7, с. 46–47].

Найгостріше постало питання про шляхи вивласнення великої земельної власності – з викупом чи конфіскацією. Делегати визнавали, що історична справедливість вимагала безвикупної конфіскації великих угідь, які на той час майже усі належали польській аристократії. Водночас присутній на засіданнях УНРади наддніпрянський діяч Віктор Андрієвський відзначив: "мусить бути безвикупно конфісковано землі тих, що виступали ворожо проти української держави" [5, с. 173].

Ідею безкоштовної конфіскації усіх великих земельних угідь підтримували соціал-демократи й частина селянства на місцях. У селах східних повітів, зокрема Чортківського, поширювалися чутки, що різниця між більшовиками й українським урядом полягає в тому, що перші хочуть вивласнити землю без викупу, а другий з викупом. Питання викупу набуло політичного забарвлення. Лютневі дебати в УНРаді виявили різні підходи до аграрної реформи, що було неможливо відразу узгодити. Тому пленарні засідання УНРади відклали розв'язання цього питання до другої половини березня 1919 р. Три проекти реформи – урядової комісії, С. Даниловича та Л. Бачинського – Державний секретаріат внутрішніх справ зобов'язався розповсюдити у селах з метою обговорення [5, с. 174].

Керівництво УНРади непокоїлося, позаяк вивласнення без викупу дало б підставу польським поміщикам звинувачувати лідерів ЗОУНР перед західними державами у більшовизмі. Окрім того, 25 лютого 1919 р., у Львові, на переговорах делегації Ради Державного Секретаріату з місією Антанти представники коаліції зажадали, щоби до рішення Паризької мирної конференції українці не ділили польську земельну власність поміж селян. Відтак С. Данилович на засіданні заявив: "Мусимо дати народові землю за викупом. Хто говорить, що маємо вивласнювати без викупу, той хоче, щоби ми робили революцію проти цілого світа, який може нас повалити" [5, с. 174].

У нарадах земельної комісії 3–7 березня 1919 р. брали участь президент Ради Державного Секретаріату С. Голубович і Державний секретар земельних справ Г. Мартинець разом із різними референтами секретаріату М. Творидлом. На кількох засіданнях був присутній і колишній міністр земельних справ УНР та автор земельного закону Директорії Микита Шаповал, який роз'яснював провідні ідеї цього закону. На думку Іллі Витановича, наддніпрянський політик намагався запобігти ухваленню окремого земельного законодавства для ЗОУНР. Для укладення

проекту закону на цих засадах земельна комісія УНРади обрала окремих субкомітет у складі: Л. Бачинський (голова), М. Корольок, Р. Перфецький, Л. Петрушевич, І. Попович, П. Філяс [5, с. 174].

На з'їзді Української республіканської партії у Станиславові 22–23 березня 1919 р. ухвалили резолюцію про створення у кожному селі "Селянської спілки". Агітацію та роз'яснювальну роботу щодо організації таких спілок розгорнув партійний орган "Народ". У Городенці на зборах малоземельних і безземельних селян повітовий комісар А. Крушельницький зreferував два погляди на майбутній земельний устрій – поділ землі і спілкове господарство. У дискусії безземельні селяни висловилися за спілкове господарювання на землях великої посілости, а малоземельні утрималися від негайного рішення, потребуючи часу "для розваги". У підсумку ще до ухвалення земельного закону селянський актив Городенщини приступив до творення "Селянської спілки" для колективного господарювання на двірських обшарах. Навесні 1919 р. "Селянські спілки" на взір надніпрянських були організовані у повітах Теребовля, Жидачів, Сокаль, Перемишляни, Надвірна, Чортків, Станиславів, Сколе, Тернопіль, Зборів, Золочів, Стрий, Старий Самбір, Богородчани, Косів, Самбір (повітові курси), Товмач [5, с. 177].

У квітні 1919 р. УНРада продовжила обговорення аграрної реформи на пленарних засіданнях. Серед інших дискутувалося питання про розподіл церковних земель. Важливою обставиною була участь греко-католицького духовенства в західноукраїнському політичному проводі. Ще під час перших засідань УНРади у Станиславові депутати дорікали церковним ієрархам А. Шептицькому та Г. Хомишину, що вони володіли значними земельними угіддями. На пленарному засіданні 4 квітня 1919 р. інтереси духовенства у аграрній реформі захищав протоігумен П. Філяс. Він висловився проти ігнорування церковного права через цілковите відібрання церковних дібр. Протоігумен звернув також увагу на ті пункти земельних законопроектів, що, на його думку, не сприяли державотворенню [5, с. 176].

Громадськість ЗОУНР була достатньо поінформована про хід підготовки земельної реформи: законопроекти і звіти з засідань УНРади регулярно публікувались на сторінках центральної і повітової та партійної преси. Земельний закон для Західної Облaсті УНР УНРада ухвалила 14 квітня 1919 р. [7, с. 30–32].

Вивласнені землі становили земельний фонд ЗОУНР, яким під наглядом уряду мали розпоряджатись обласна, повітова та громадські земельні комісії; вивласненими лісами (лісовим фондом) – Державний Секретаріат земельних справ. Закон унормував склад, спосіб вибору та повноваження вищевказаних земельних комісій. Вивласнені землі мали перейти в розпорядження обласної земельної комісії упродовж року. Землею наділялися передусім безземельні й малоземельні вояки армії ЗОУНР, інваліди, вдови та сироти полеглих на фронтах і жертви військових дій. Наділення мало відбутися після закінчення війни й повернення військових і полонених додому [6, с. 229].

Закон не вирішував усіх питань земельної реформи. Майбутній, обраний на підставі нового виборчого закону, сейм ЗОУНР мав ухвалити принципи рішення щодо відшкодування дотеперішнім власникам чи користувачам земельних угідь розмір оплати за наділену землю. Крім того, окремими законами мали визначатися найвищі межі індивідуального землеволодіння, "право користування ерекціональними землями прислугуюче духовникам", а також час і спосіб наділення землею [6, с. 230].

Сесія обрала обласну земельну комісію у складі Л. Бачинського (УРП), С. Вітика (УСДП), С. Даниловича (УРП), М. Загальського (УНДП), Т. Кормоша (УНДП), М. Корольока (УРП), о. С. Матковського (УНДП), С. Назаревича (УНДП), Р. Перфецького (УНДП), Л. Петрушевича (УНДП), К. Трильовського (СРП), С. Юрика (УНДП). Підсумовуючи законодавчу діяльність УНРади, Є. Петрушевич патетично відзначав: "ми скріпили найтривкішу основу нашої держави – селянство – ухваленням земельного закона, цим ми позбулися наших ворогів польської шляхти" [6, с. 230].

Ухвалений УНРадою земельний закон (невдовзі його опублікувала повітова преса) не забезпечив стабілізації. Ситуація була складною. Головний отаман УНР С.Петлюра 25 квітня 1919р. надіслав зі Здолбунова телеграму Державному Секретаріатові ЗУНР. "Маю цілком певні повідомлення, – писалося в ній, – про неспокій у військах і серед населення на ґрунті незадоволення політикою Державного Секретаріату в соціальних питаннях, а особливо по земельних. Це може скінчитись катастрофою і розвитком більшовизму... Соціальні реформи, а особливо в земельному питанні, а також припинення процесів за відшкодування поміщицьких збитків... мусять бути розв'язані позитивно в першу чергу. Кожний день протягання справи веде неминуче до катастрофи. Прошу звернути на це увагу і вжити відповідних заходів, продиктованих державною мудрістю і передбаченням неминучих конфліктів в житті населення Західної України" [4, с. 51].

Отже, земельну проблему нібито можна було вважати вирішеною. Але при цьому слід вказати на деякі істотні недоліки закону. По-перше, згідно з § 18 наділення землею не могло розпочатися перед закінченням війни і поверненням "жовнірів і полонених додому".

Таким чином, це наділення відкладалося на невизначений час. По-друге, у законі не було сказано про те, як конфісковувались землі попереднім власникам, з відшкодуванням чи ні. Це питання закон (§ 19) відкладав до вирішення майбутнього парламенту (сейму). По-третє, в законі не сказано, за викуп чи без нього наділялись люди землею. Це теж мав вирішити сейм. У § 21 населення попереджалося, що "за самовільне захоплення, ділення вивласнених на основі цього закону земель та нищення лісів, будинків, інвентаря і земельних плодів, оскільки це не становить вчинків, які підлягають карному закону, мають карати адміністративні власті карою арешту до 6 місяців, до якої може бути додана грошова кара до 10000 корон" [4, с. 53]. Відтак оголошений земельний закон не мав завершеного вигляду й не став стабілізуючим чинником суспільного-політичного життя молодой республіки.

Економічна ситуація в період національно-визвольних змагань була складною. В умовах ведення війни та загального хаосу, селянське населення страждало від голоду та епідемій. Новостворений уряд намагався зарадити цій ситуації, створюючи та залучаючи відповідні товариства допомоги: "Генеральну дерекцію відбудови", "Харчовий уряд", "Селянські спілки", Краєве господарське товариство "Сільський господар" та ін.

Отже, гострі дискусії точились стосовно вирішення земельного питання та прийняття аграрного закону. Українські політики та інтелігенція впродовж листопада 1918 – квітня 1919 рр. займалися розробкою цього закону. Однак складка зовнішньополітична ситуація, та події на міжнародній арені, що розгортались не на користь української держави, завадили реалізувати прийнятий 14 квітня 1919 р. Земельний закон ЗОУНР.

Список використаних джерел

1. Макарчук С. А. Українська республіка Галичан. Нарис про ЗУНР / Степан Арсентійович Макарчук. – Львів: Світ, 1997. – 192 с.
2. Макарчук С. А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма / С. А. Макарчук. – Львов: Вища школа, 1983. – 255 с.
3. Литвин М.Р., Науменко К.С. Історія ЗУНР/ М. Р. Литвин, К. С. Науменко. – Львів, 1995. – 118 с.
4. Лісна І. С. Становлення української державності в Галичині (1918–1923) / І. С. Лісна. – Тернопіль, 2001. – 92 с.
5. Павлишин О. Підготовка аграрної реформи в ЗОУНР/ Олег Павлишин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Ред. кол. Ісасевич Я. (голова), М. Литвин, Л. Мацкевий, І. Патер, Ю. Сливка, Ф. Стеблій – Вип. 6: Західноукраїнська Народна Республіка: історія і традиції. – Львів, 2000. – С. 170–183.
6. Малькін В. Закон про аграрну реформу ЗУНР та проблеми його реалізації / В. Малькін // Наукові записки. Історичні науки. – Острог: Вид-во Національного університету "Острозька академія", 2007. – Вип. 8. – С. 221–232.
7. Центральний державний історичний архів у місті Львові (далі – ЦДІА у м. Львові). – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 96. – 65 арк.
8. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 12.
9. Енциклопедія українознавства. – Т. І. – Львів, 1993. – С. 210–211.
10. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах / Відповідальний редактор проф. О. Карпенко. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2001. – 584 с.
11. Ковальчак Г.І. Економічний розвиток західноукраїнських земель./ Г. І. Ковальчак – К., 1988. – 183 с.
12. ЦДІА у м. Львові. – Ф. 682. – Оп. 1. – Спр. 20. – 16 арк.
13. Відбудова // Діло. – 15 липня 1924 р. – С. 2.
14. ЦДІА у м. Львові. – Ф. 361. – Оп. 4. – Спр. 109. – 111 арк.
15. Там само. – Ф. 191. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 7.
16. ДАЛО. – Ф. 257. – Оп. 2. – Спр. 144. – 7 арк.
17. Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за національне і соціальне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. До 40-річчя Великої жовтневої соціалістичної революції. Збірник документів. – Т. І. 1917–1923 рр. / Ред. колегія Белоусов В. І., Васи І. М. (голова), Климпотюк М. В., Петрушак І. Д., Повх В. О., Ротман М. Є., Гурениця Г. І., Чубуков Я. А. – Ужгород: Закарпатське обласне в-тво, 1957. – 553 с.
18. Малик Я. Рогатинщина в період ЗУНР / Ярослав Малик // Рогатинська земля: історія та сучасність Матеріали другої наукової конференції Рогатин, 26–27 березня 1999 р. / Я. Малик відп. ред, Р. Коритко і ін. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001 – С. 71–75.
19. Павлишин О. Польське населення Східної Галичини під владою Західно-Української Народної Республіки / Олег Павлишин // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2005. – Випуск 39–40. – С. 203–252.
20. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920. Документи і матеріали у 2 томах / Відп. ред. В. Верстюк. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Т. 2. – 744 с.

Марианна Гладун**ОСОБЕННОСТИ АГРАРНОЙ РЕФОРМЫ ЗОУНР**

В статье исследованы экономическую ситуацию в селе в период существования государственных образований ЗУНР и ЗОУНР. Представлены обсуждения на государственных совещаниях проектов земельной реформы. Проанализированы проекты аграрной реформы украинскими политическими деятелями. Раскрыты основные направления аграрной политики и показано принятый закон земельной реформы.

Ключевые слова: Западно-Украинская Народная Республика, Украинская Народная Республика, Западная Область Украинской Народной Республики, УНРада, земельная реформа.

Marianna Hladun**FEATURES OF AGRARIAN REFORM WUPR**

This article shows the economic situation in the village during the period of state formations of Western Ukrainian People's Republic and Western Region of Ukrainian People's Republic existence. It represents the discussion of land reform projects on state meetings. The work provides the analysis of land reform projects created by Ukrainian politicians. It shows the main directions of agrarian policy and depicts the adopted law of land reform.

Key words: Western Ukrainian People's Republic, Ukrainian People's Republic, Western Region of Ukrainian People's Republic, the Main Ukrainian National Soviet, projects, land reform, Ukrainian population, economic position.

УДК 94 (477)**Андрій Півень****ДЕРЖАВОТВОРЧА ПРАЦЯ ВОЛОДИМИРА ЗАГАЙКЕВИЧА**

Проаналізовано громадсько-політичну діяльність В. Загайкевича в роки національно-визвольних змагань, визначено його ставлення до чільних проблем українського державотворення, досліджено його роль у цьому процесі.

Ключові слова: В. Загайкевич, перемишльська УНРада, Домб'є, польська влада, ЗУНР.

Вести наукову мову про Західну Україну, зокрема Перемиську землю, суспільно-політично українське життя у першій половині ХХ ст. – неминуче означає торкнутися життєпису визначного громадсько-політичного життя Володимира Загайкевича. Адвокат, політик, громадський діяч, журналіст – серед цього переліку важко виділити провідне в його діяльності, оскільки всюди виявляв він свій розум, талант, національну гідність. Будучи депутатом Державної Ради Австро-Угорської імперії, членом ЦК УНДО, віце-маршалом польського сейму, заступником голови Української парламентської репрезентації, керівником інших громадських організацій та установ краю завжди виступав він на захист інтересів українців в умовах австро-угорського і польського владних режимів.

Мета статті – проаналізувати державотворчу працю В. Загайкевича упродовж 1918 – 1919 рр. Для реалізації поставленої мети досліджено: особливості суспільно-політичної ситуації в Перемиському повіті напередодні проголошення ЗУНР; розгортання польсько-українського протистояння у повіті; внесок В. Загайкевича у розбудову місцевих інституцій ЗУНР; подальшу долю чільних діячів перемиської УНРади, зокрема В. Загайкевича.

Кульмінацією польсько-українського протистояння на західноукраїнських землях стало проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) у листопаді 1918 р. Новопостала держава на короткий період об'єднала етнічні українські землі. До складу ЗУНР, зокрема, увійшов Перемиський край. Не залишився осторонь революційних листопадових подій В. Загайкевич, який був одним із найактивніших діячів місцевого повітового комітету Української народно-демократичної партії (далі – УНДП) та перемишльської УНРади, очолював низку громадських організацій.

Ця проблема малодосліджена. Сучасні дослідники історії ЗУНР частково відтворили державотворчу працю перемишльського адвоката упродовж жовтня-листопада 1918 р. Інформацію про В. Загайкевича знаходимо у працях І. Соляра [1], М. Литвина [2], Б. Тищика, О. Вівчаренка [3],